SCIENCE CONNECTS PEOPLE

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF

2026 / No. 1(2)

Contemporary Pedagogical and Philological Research

VIRTUAL MULOQOTNING YOSHLARNING EMPATIYASI VA INTERPERSONAL MUNOSABATLARIGA TA'SIRI

Ergashev Bunyod Shokir o'g'li

Turan International University, Gumanitar fanlar va pedagogika kafedrasi o'qituvchisi

Shuxratova Sabohat Akmaljon qizi

Turan International University, S.PS-24-BU guruhi talabasi

Annotatsiya. Maqolada virtual (onlayn) muloqotning yoshlar empatiyasi bilan bog'liqligi uchta manba asosida tahlil qilinadi va natijalar bir-biriga mos kelmasligi ko'rsatiladi. Konrath va hammualliflarning vaqt kesimidagi meta-tahlilida (1979-2009-yillardagi 72 tanlama, N = 13 737) amerikalik kollej talabalarida empatik g'amxo'rlik eng keskin, undan keyin nuqtai nazarni qabul qilish pasaygan, ayniqsa 2000-yildan keyingi tanlamalarda. Vossen va Valkenburg (2016) Niderlandiyada 942 nafar 10-14 yoshli o'smir bilan bir yillik uzunasiga tadqiqotda ijtimoiy tarmoqdan foydalanish kognitiv va affektiv empatiya oshishi bilan bog'liq ekanini topgan. Martingano va hammualliflar (2022; 1253 amerikalik kattalar) tarmoqdan foydalanish empatiya (ayniqsa kognitiv) bilan manfiy, narsissizm va aleksitimiya bilan musbat bog'liqligini qayd etgan, ammo natijalar tanlama demografiyasi bilan cheklangan. Dalillar sababiylik haqida bir xil xulosa bermaydi; O'zbekiston ma'lumoti yo'q.

Kalit so'zlar: virtual muloqot, empatiya, ijtimoiy tarmoqlar, interpersonal munosabatlar, yoshlar.

Аннотация. В статье связь виртуального (онлайн) общения с эмпатией молодёжи анализируется по трём источникам, и показано, что результаты не согласуются. В кросс-временном метаанализе Konrath и соавт. (72 выборки 1979-2009 гг., N = 13 737) у американских студентов сильнее всего снизилась эмпатическая забота, затем принятие перспективы, особенно в выборках после 2000 г. Vossen и Valkenburg (2016; 942 нидерландских подростка 10-14 лет, год

наблюдения) обнаружили, что использование соцсетей связано с ростом когнитивной и аффективной эмпатии. Martingano и соавт. (2022; 1253 взрослых США) нашли отрицательную связь использования соцсетей с эмпатией (особенно когнитивной) и положительную с нарциссизмом и алекситимией, но результат ограничен демографией выборки. Данные не дают единого вывода о причинности; данных по Узбекистану нет.

Ключевые слова: виртуальное общение, эмпатия, социальные сети, межличностные отношения, молодёжь.

Abstract. The article analyses the relationship between virtual (online) communication and young people's empathy using three sources and shows that the results do not agree. In Konrath et al.'s cross-temporal meta-analysis (72 samples from 1979-2009, N = 13,737), empathic concern fell most sharply among American college students, followed by perspective taking, especially in post-2000 samples. Vossen and Valkenburg (2016; 942 Dutch adolescents aged 10-14, one-year follow-up) found that social-media use predicted increases in cognitive and affective empathy. Martingano et al. (2022; 1,253 US adults) found social-media use negatively related to empathy (especially cognitive) and positively to narcissism and alexithymia, but only within the sample's demographics. The evidence does not give a single answer on causality; no Uzbekistan data were found.

Keywords: virtual communication, empathy, social media, interpersonal relationships, youth.

1. KIRISH

Yoshlar muloqotining katta qismi onlayn kechadi: xabarlar, ovozli xabarlar, video qo‘ng‘iroqlar, tarmoq izohlari. Bu muloqot ovoz ohangi, yuz ifodasi va tana tilidan mahrum bo‘lishi mumkin, shuning uchun u empatiyaga (boshqaning his-tuyg‘ularini tushunish va ularga hamdard bo‘lish) qanday ta’sir qilishi haqida ko‘p bahs bor.

Bir tomondan, onlayn muloqot hamdardlikni susaytiradi, degan xavotir bor. Boshqa tomondan, tarmoqlar tengdoshlar bilan yaqin aloqa o‘rnatish va bir-birini qo‘llab-quvvatlash imkonini beradi. Yaqinda e’lon qilingan tizimli sharh ham ijtimoiy tarmoqning o‘smirlar empatiyasini rivojlantirishdagi roli haqida hali kelishuv yo‘qligini qayd etgan [4].

Maqolaning maqsadi virtual muloqot va empatiya o‘rtasidagi bog‘liqlik haqidagi turli dizayndagi tadqiqotlar natijalarini solishtirib, nega ular bir-biriga mos kelmasligini tushuntirish va ehtiyotkor xulosa berishdir.

1.1. Nazariy asos

Empatiya odatda ikki qismga bo‘linadi: kognitiv empatiya (boshqaning nuqtai nazari va his-tuyg‘usini tushunish) va affektiv empatiya (uning his-tuyg‘usini baham ko‘rish, hamdardlik). Interpersonal Reactivity Index (IRI) kabi shkalalar empatik g‘amxo‘rlik, nuqtai nazarni qabul qilish, fantaziya va shaxsiy tashvish kichik shkalalarini o‘lchaydi [1].

Onlayn muloqotda noverbal belgilar kam. Shu sababli ba’zi nazariyalar empatiya susayadi deb taxmin qiladi; boshqalari esa tarmoqlar ijtimoiy aloqa va ijtimoiy ma’lumot hajmini oshiradi, bu empatiyani mashq qildiradi, deb hisoblaydi. Bu ikki faraz bir-biriga zid va ma’lumotlar bilan alohida sinaladi.

Sababiylik yo‘nalishi ham ikki xil bo‘lishi mumkin: tarmoq foydalanishi empatiyani o‘zgartiradi yoki empatiyasi turlicha odamlar tarmoqdan turlicha foydalanadi. Faqat uzunasiga dizayn bu savolga qisman javob bera oladi [2].

Tayanch tushunchalar jadvali

Tushuncha	Mazmuni
Virtual muloqot	Onlayn kanallar (xabar, video, tarmoq) orqali muloqot.
Kognitiv empatiya	Boshqaning fikr va his-tuyg‘usini tushunish qobiliyati.
Affektiv empatiya	Boshqaning his-tuyg‘usini baham ko‘rish, hamdardlik.
Aleksitimiya	His-tuyg‘ularni aniqlash va ifodalashdagi qiyinchilik.
Vaqt kesimidagi meta-tahlil	Turli yillardagi tanlamalarni solishtirib o‘zgarishni baholash.
IRI	Interpersonal Reactivity Index, empatiya so‘rovnomasi.

Manba: umumiy psixologiya adabiyotidagi an’anaviy ta’riflarni muallifning umumlashtirishi.

SCIENCE CONNECTS PEOPLE

Tadqiqotning maqsadi: virtual muloqot va yoshlar empatiyasi o‘rtasidagi bog‘liqlik haqidagi turli dizayndagi dalillarni solishtirib, ehtiyotkor xulosa berish.

Vazifalar: (1) empatiyaning vaqt bo‘yicha o‘zgarishini ko‘rsatish; (2) ijtimoiy tarmoq foydalanishi va empatiyaning uzunasiga bog‘liqligini ko‘rsatish; (3) kattalardagi kesma natijalarni solishtirish; (4) natijalarning nomuvofiqligi sabablarini tahlil qilish.

2. USUL VA MATERIALLAR

2.1. Dizayn

Ikkilamchi ma’lumotlar tahliliga asoslangan tavsifiy-qiyosiy dizayn. Uch manba turli dizayndagi: vaqt kesimidagi meta-tahlil (Konrath), bir yillik uzunasiga tadqiqot (Vossen va Valkenburg) va kesma tadqiqot bilan mini meta-tahlil (Martingano).

Konrath tahlili tarmoq foydalanishini o‘lchamagan: u empatiya o‘zgarishi vaqtini ko‘rsatadi, tarmoq bilan bog‘lash mualliflarning izohi. Bu farq tahlilda saqlangan.

2.2. Manbalar

Asosiy manbalar: Konrath, O‘Brien va Hsing (2011), Personality and Social Psychology Review [1]; Vossen va Valkenburg (2016), Computers in Human Behavior [2]; Martingano, Konrath, Zarins va Okaomee (2022), Psychology of Popular Media [3]; o‘smirlarda tarmoq va empatiya bo‘yicha tizimli sharh (2025), Springer [4]. Ayrim manbalarda faqat annotatsiya o‘qildi.

2.3. Ko‘rsatkichlar

Ko‘rsatkichlar: tanlamalar va ishtirokchilar soni; empatiya kichik shkalalarining o‘zgarishi yo‘nalishi; tarmoq foydalanishi bilan empatiya bog‘liqligi yo‘nalishi.

2.4. Tahlil tamoyillari

Manbalarda raqamli qiymat berilmagan joyda faqat yo‘nalish yozildi (masalan, «eng keskin pasaygan»). Foiz va effekt hajmlari o‘ylab topilmadi.

SCIENCE CONNECTS PEOPLE

3. NATIJALAR

3.1. Empatiyaning vaqt bo‘yicha o‘zgarishi

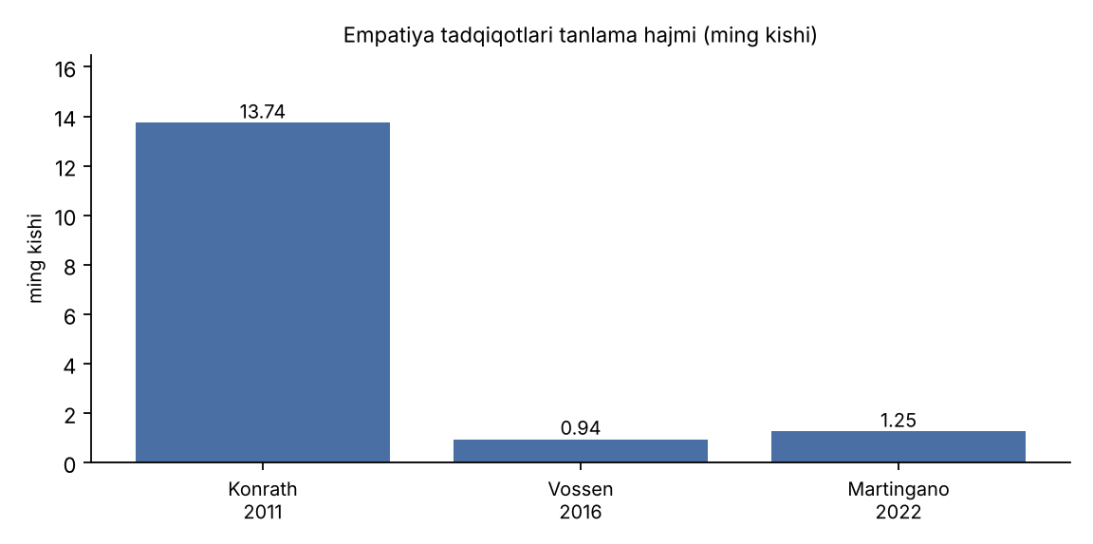
Konrath va hammualliflar IRI ning to‘rt kichik shkalasini (empatik g‘amxo‘rlik, nuqtai nazarni qabul qilish, fantaziya, shaxsiy tashvish) to‘ldirgan 72 amerikalik kollej talabalari tanlamasini (1979-2009-yillar, jami N = 13 737) birlashtirgan. Empatik g‘amxo‘rlik eng keskin pasaygan, undan keyin nuqtai nazarni qabul qilish; ikkala pasayish 2000-yildan keyingi tanlamalarda ayniqsa yaqqol [1].

Ommabop talqinlarda bu pasayish ijtimoiy tarmoqlarning kuchayishi bilan bog‘lanadi (taxminan 40 foizlik pasayish haqidagi izoh ikkilamchi manbada keltirilgan) [5], ammo bu tahlilning o‘zi tarmoq foydalanishini o‘lchamagan; bu bog‘lash faraz.

1-jadval. Virtual muloqot va empatiya: manbalar va asosiy topilmalar

Manba	Dizayn	Hajmi	Asosiy topilma
Konrath va b. (2011) [1]	Vaqt kesimidagi meta-tahlil	72 tanlama; N = 13 737	Empatik g‘amxo‘rlik va nuqtai nazarni qabul qilish pasaygan
Vossen, Valkenburg (2016) [2]	Uzunasiga (1 yil)	942 o‘smir (10-14)	Tarmoq foydalanishi empatiya o‘sishi bilan bog‘liq
Martingano va b. (2022) [3]	Kesma + mini meta	1253 kattalar (AQSh)	Tarmoq - empatiya (-), narsissizm, aleksitimiya (+)

Manba: [1], [2], [3].

1-rasm. Tadqiqotlar ishtirokchilari soni (ming kishi) (muallif tuzgan; manba: [1], [2], [3]).

3.2. Uzunasiga dalil: o‘smirlarda empatiya o‘sishi

Vossen va Valkenburg Niderlandiyada 942 nafar 10-14 yoshli o‘smirni bir yillik interval bilan ikki marta so‘roq qilgan. Ijtimoiy tarmoqdan foydalanish vaqt o‘tishi bilan kognitiv empatiya (tengdoshlarning his-tuyg‘usini tushunish) va affektiv empatiya (uni baham ko‘rish) oshishi bilan bog‘liq bo‘lgan [2].

Bu natija tarmoq empatiyani susaytiradi degan faraz bilan mos kelmaydi, ammo u faqat bir yil va bitta mamlakat tanlamasiga tegishli.

3.3. Kattalarda kesma dalil

Martingano va hammualliflar 1253 amerikalik kattada ijtimoiy tarmoqdan foydalanish o‘z-hisobot va topshiriq asosidagi empatiya o‘lchovlari bilan (ayniqsa kognitiv empatiya bilan) manfiy, narsissizm va aleksitimiya bilan musbat bog‘liq ekanini topgan; mualliflar bu natija shu tanlama demografiyasi bilan cheklangan ko‘rinishini ham qayd etgan [3]. Ular tadqiqot natijalarini mini meta-tahlilga qo‘shib, qarama-qarshi adabiyotni oydinlashtirishga urinishgan.

4. MUHOKAMA

4.1. Nega natijalar bir-biriga mos kelmaydi

Uch manba uch xil savolga javob beradi: vaqt bo‘yicha o‘zgarish (Konrath), bir guruhdagi o‘sish (Vossen) va bir paytdagi bog‘liqlik (Martingano). Shuning uchun ular bir-birini rad etmaydi, balki turli tomonlarni ko‘rsatadi. Umumiy empatiya pasaygan bo‘lishi mumkin, lekin shu bilan birga o‘smirlarda tarmoq faolligi bilan empatiya ortishi ham kuzatilishi mumkin.

Yosh farqi ham muhim: bir manba o‘smirlarni, boshqasi kattalarni, uchinchisi kollej talabalarini o‘rgangan. Bu farqlar natijalarni umumlashtirishni qiyinlashtiradi.

4.2. Sababiylik va tanlama farqlari

Faqat bitta manba uzunasiga dizaynga ega [2]. Kesma bog‘liqliklar [3] empatiyasi past odam tarmoqdan ko‘proq foydalanishini ham, aksini ham bildirishi mumkin. Mualliflar natijaning demografik bog‘liqligini ta’kidlagan [3]; shu sababli xulosalar boshqa tanlamalarga o‘tkazilishi shart emas.

4.3. Interpersonal munosabatlar haqida

Mavzu nomi «interpersonal munosabatlar»ni ham o‘z ichiga oladi, lekin tahlil qilingan manbalar asosan empatiya o‘lchovlarini beradi; munosabat sifati (do‘stlik, yolg‘izlik) bo‘yicha taqqoslanadigan meta-tahlil bu maqolada ko‘rilmadi. Shu bois bu qismga oid xulosa berilmadi va kelgusi tadqiqot yo‘nalishi sifatida qoldirildi.

4.4. Amaliy reja va kelgusi tadqiqotlar

Psixolog va pedagoglar uchun ehtiyotkor reja: (1) yoshlar bilan onlayn muloqotda boshqaning his-tuyg‘usini aniqlash mashqlari; (2) xabarlarni yuborishdan oldin «qabul qiluvchi qanday his qiladi» savoli; (3) yuzma-yuz muloqot imkoniyatlarini saqlash. Bu tavsiyalar empatiya nazariyasidan kelib chiqqan taklif; ushbu manbalarda aralashuv sifatida sinalmagan.

Kelgusi tadqiqotlar: (1) o‘zbek tiliga moslashtirilgan empatiya shkalasini O‘zbekiston yoshlarida sinash; (2) tarmoq turlari (Telegram, Instagram) va faoliyat turi (faol, sust) bo‘yicha farqlash; (3) uzunasiga dizayn bilan sabab yo‘nalishini aniqlash.

4.5. O‘zbekiston sharoiti

O‘zbek yoshlarida virtual muloqot va empatiya bog‘liqligi bo‘yicha taqqoslanadigan ma’lumot topilmadi. Barcha manbalar AQSh va Niderlandiya tanlamalari bo‘lib, madaniy farqlar natijalarga ta’sir qilishi mumkin.

4.6. Ehtiyotkor umumiy xulosa

Mavjud dalillar «virtual muloqot empatiyani buzadi» yoki «oshiradi» degan qat’iy da’voni qo‘llab-quvvatlamaydi. Eng aniq tasdiqlangan narsa: amerikalik talabalarda dispozitsion empatiya vaqt o‘tishi bilan pasaygan [1], o‘smirlarda tarmoq foydalanishi bilan empatiya oshgan [2], kattalarda esa kesma bog‘liqlik salbiy bo‘lgan [3]. Bu uch fakt birgalikda mavzu murakkab ekanini va kontekstga bog‘liqligini bildiradi.

Shu sababli amaliyotda umumiy qoidadan ko‘ra aniq yosh guruhi, platforma va faoliyat turini hisobga olgan yondashuv ma’qul.

4.7. Dalillar darajasi va o‘qish tartibi

Mavzudagi dalillarni uch qatlamga ajratish foydali. Birinchisi, vaqt bo‘yicha tendensiya: Konrath meta-tahlili 72 tanlamada (N = 13 737) hamdardlikning kamayganini ko‘rsatgan [1]. Ikkinchisi, uzunasiga tadqiqot: 942 gollandiyalik o‘smirda bir yillik kuzatuv ijtimoiy tarmoq ishlatish bilan keyingi hamdardlikning ortishi o‘rtasida bog‘liqlik topgan [2]. Uchinchisi, kesma so‘rov: 1253 kattada kuchli ijtimoiy tarmoq ishlatish bilan past kognitiv hamdardlik bog‘langan [3]. Bu uch qatlam bir-birini inkor qilmaydi, balki turli savollarga javob beradi va alohida o‘qilishi kerak. Natijalarni bitta «ijtimoiy tarmoq hamdardlikni yo‘qotadi» yoki «oshiradi» degan xulosaga keltirish noto‘g‘ri bo‘lardi.

SCIENCE CONNECTS PEOPLE

4.8. Talabalar uchun amaliy ahamiyat

Psixolog va o‘qituvchi uchun asosiy xulosa shuki, virtual muloqotning hamdardlikka ta’siri bir yo‘nalishli emas. Hissiy tomonlarni ifodalash imkoniyati beruvchi, yaqin do‘stlar bilan muloqotga yo‘naltirilgan foydalanish hamdardlikni qo‘llab-quvvatlashi mumkin degan nazariy taxmin mavjud; passiv ko‘rish esa shunday ta’sir bermasligi mumkin. Bu taxminlar keltirilgan manbalarda to‘g‘ridan-to‘g‘ri sinalmagan va faqat kelgusi tadqiqot uchun yo‘nalish sifatida berildi.

4.9. Metodologik ehtiyotkorlik

Empatiya o‘lchovlari orasida muhim farq bor: kognitiv hamdardlik (boshqa odam nuqtai nazarini tushunish) va affektiv hamdardlik (hissiy hamohanglik) alohida konstruktlardir, shu sababli bir tadqiqotdagi topilma boshqasiga mexanik ko‘chirilmasligi kerak [2, 3]. Shuningdek, o‘z-baholangan shkalalar ijtimoiy kutilgan javoblarga moyil bo‘lishi mumkin. Konrath tahlili vaqt bo‘yicha pasayishni ko‘rsatsa-da, uning sababini (raqamli muhit, madaniy o‘zgarish yoki o‘lchov xususiyatlari) aniqlamaydi [1]. Shu sababli virtual muloqotni pasayishning yagona sababi sifatida ko‘rsatish dalil bilan qo‘llab-quvvatlanmaydi. Kelgusida bir xil shkalalar bilan uzunasiga o‘lchash eng ishonchli yo‘l bo‘lardi.

4.10. Ikkilamchi ma’lumotlarning o‘ziga xos cheklovi

Ushbu maqolada birlamchi ma’lumot yig‘ilmadi; barcha raqamlar nashr etilgan tadqiqotlardan olindi. Shu sababli muallif manbadagi o‘lchov va tanlama xususiyatlarini o‘zgartira olmaydi va natijalar faqat shu manbalar doirasida o‘qilishi kerak.

4.11. Tadqiqotning cheklovlari

Birinchidan, manbalar turli dizaynda va turli yosh guruhlarida; ularni bir-biri bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri qo‘shib bo‘lmaydi. Ikkinchidan, Konrath tahlili tarmoqni o‘lchamagan [1].

Uchinchidan, Martingano natijalari tanlama demografiyasi bilan cheklangan [3]; Vossen natijasi bir yillik kuzatuvga tegishli [2]. To‘rtinchidan, ayrim manbalarda faqat annotatsiya o‘qildi. Beshinchidan, O‘zbekiston ma’lumoti yo‘q.

5. XULOSA

Birinchidan, 1979-2009-yillarda amerikalik talabalarda empatik g‘amxo‘rlik va nuqtai nazarni qabul qilish pasaygan, ayniqsa 2000-yildan keyin [1].

Ikkinchidan, niderlandiyalik o‘smirlarda ijtimoiy tarmoq foydalanishi bir yildan keyin kognitiv va affektiv empatiya oshishi bilan bog‘liq bo‘lgan [2], kattalarda esa kesma bog‘liqlik salbiy [3].

Uchinchidan, dalillar bir xil emas va sababiylik isbotlanmagan; O‘zbekiston ma’lumoti yo‘q.

Tavsiyalar: yoshlar bilan onlayn muloqotda empatiya mashqlari; platforma va faoliyat turini ajratib o‘rganish; O‘zbekiston yoshlarida uzunasiga tadqiqot o‘tkazish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Konrath, S. H., O‘Brien, E. H., & Hsing, C. (2011). Changes in dispositional empathy in American college students over time: A meta-analysis. Personality and Social Psychology Review, 15(2), 180-198. https://doi.org/10.1177/1088868310377395

2. Vossen, H. G. M., & Valkenburg, P. M. (2016). Do social media foster or curtail adolescents’ empathy? A longitudinal study. Computers in Human Behavior, 63, 118-124.

3. Martingano, A. J., Konrath, S., Zarins, S., & Okaomee, A. A. (2022). Empathy, narcissism, alexithymia, and social media use. Psychology of Popular Media. https://doi.org/10.1037/ppm0000419

4. The influence of social networking site use on empathy in adolescents: a systematic review (2025). Adolescent Research Review. https://doi.org/10.1007/s40894-025-00279-x [mualliflarni tekshirish kerak]

5. Psychology Today. (2022). The role of social media in our empathy crisis. https://psychologytoday.com/gb/blog/the-art-living-free/202207/the-role-social-media-in-our-empathy-crisis [ikkilamchi manba; 40 foizlik pasayish izohi uchun]